

NIEUWE SOCIALE BEWEGINGEN : EEN TYPE VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Stefaan Walgrave*

In dit artikel is een politiek-sociologische conceptenkwestie aan de orde. Bestaande omschrijvingen van sociale en nieuwe sociale bewegingen worden onderzocht en er wordt een nieuwe omschrijving van beide concepten gepresenteerd die uitgaat van de kenmerken van de bewegingen zelf. Daardoor laten de concepten zich niet te sterk in één bepaalde theoretische benadering inschrijven. Sociale en nieuwe sociale bewegingen worden duidelijk afgebakend van andere politiek-sociologische groeperingsverschijnselen en hun onderlinge relatie wordt scherp gesteld. Nieuwe sociale bewegingen verschijnen hier niet op de eerste plaats als hedendaagse bewegingen of als jonge bewegingen, maar als één mogelijk 'constructed type' binnen het lege moederbegrip sociale beweging. Dat type is een bruikbaar heuristisch instrument voor onderzoek naar ideologie en organisatiepatroon van nieuwe sociale bewegingen. Tentatief wordt gewag gemaakt van een algemene typologie van sociale bewegingen waarin de verzuilde sociale beweging het organisatorisch tegengestelde type van de nieuwe sociale beweging zou kunnen zijn.

Enkele jaren geleden nog spraken sociologen onverholen hoopvol over de nieuwe sociale bewegingen als vernieuwende krachten in wat een verzuilde en verstarde Vlaamse maatschappij werd genoemd (Jacobs en Roebroek, 1982). Maar de bewegingen waarover sprake zijn de laatste tijd wat van de maatschappelijke scène verdwenen. De vredesbeweging heeft het einde van de koude oorlog met moeite overleefd; de vroeger zo spraakmakende anti-kernenergiebeweging is na opeenvolgende debacles ontbonden; de TGV komt er toch, ondanks massale protesten van de milieubeweging; de vrouwenbeweging kan zich nog nauwelijks profileren; de derde wereldbeweging slaagt er maar niet in om het derde wereldbeleid fundamenteel om te turnen...

En toch zijn er nog steeds groeperingen die zichzelf nieuwe sociale bewegingen noemen; en toch zijn er organisaties binnen dat veld die steeds meer aanzien genieten en succes kennen, bijvoorbeeld Greenpeace en Artsen Zonder Grenzen; en toch kon de vredesbeweging tijdens de Golfoorlog nog verschillende duizenden mensen op de been brengen; en toch is de milieuproblematiek actueler dan ooit en leeft ze bij iedereen en alle partijen; en toch is de abortuswet eindelijk aangenomen, een eis die de vrouwenbeweging al jaren stelt; en toch lijkt een nieuwe anti-racistische beweging langzaam vorm te krijgen...

Maar om beweging te zien en te duiden moet je over een referentiekader beschikken, een stilstaand punt waarmee je je beweging kan vergelijken. Zonder houvast is alles en niets beweging, kan alles of niets zelfs nieuwe beweging zijn. Dit artikel poogt zulk referentiekader te bieden.

In het onderstaande wordt een discussie in de sociologie weer opgenomen: zowel het inflatoir als het exclusieve gebruik van de besproken sociologische begrippen wordt bestreden. De bedoeling van deze bijdrage is tweeledig. De eerste is het uitklaren en expliciteren van de conceptuele verhouding tussen gelijkaardige groeperingsfenomenen zoals sociale en nieuwe sociale bewegingen, politieke partijen, drukingsgroepen, belangengroepen, zuilen... Het middel daartoe is het ontwikkelen van een werkomschrijving van sociale bewegingen. Deze moet toelaten om bij onderzoek aan de hand van expliciete criteria het te onderzoeken veld af te bakenen. Ten tweede ga ik op zoek naar een inhoudelijk bruikbaar concept van nieuwe sociale bewegingen, een heuristisch instrument dat bij onderzoek naar ideologie en organisatiepatroon van nieuwe sociale bewegingen als bril kan functioneren. Daartoe worden bepaalde kenmerken die in de werkelijkheid steeds worden teruggevonden, doorgetrokken tot een 'constructed type' van bepaalde aandachtspunten en dimensies. Op het eind wordt gewag gemaakt van een typologie van soorten sociale bewegingen, waarvan de zogenaamde nieuwe sociale bewegingen er één zijn.

1. OVER WERKDEFINITIES, THEORETISCHE ONBELASTING EN SUBJECTIVERENDE OF OBJECTIVERENDE OMSCHRIJVINGEN...

Een werkdefinitie is "... een omschrijving die niets meer wil zijn dan een provisorische en praktische werkafpraak, een omschrijving die theoretisch onbelast is en alleen maar als instrument gebruikt wordt om het studieterrain af te bakenen" (Schreuder, 1981 : 33). Maar een socioloog spreekt steeds vanuit een standpunt, gaat uit van theoretische en soms onbewuste vooronderstellingen. Het kan misleidend zijn om expliciet theoretische onafhankelijkheid te claimen en zo impliciet bepaalde vooronderstellingen binnen te smokkelen. In het onderstaande wordt toch een poging ondernomen om de werkdefinitie niet in één bepaalde sociologiebenadering in te schrijven. Sociologische omschrijvingen die niet los te weken zijn uit hun theoretische achtergrond (b.v. : een verklaring van het ontstaan van de nieuwe sociale bewegingen) worden in wat volgt slechts spaarzaam gebruikt. De literatuurkeuze waarin tegengestelde opvattingen over sociale en nieuwe sociale bewegingen aan bod komen, garandeert reeds gedeeltelijk het open karakter van het uiteindelijke resultaat. Bovendien wordt geopteerd voor een 'subjectiverende omschrijving' in plaats van een 'objectiverende omschrijving'. De Geest (1984) gebruikt deze termen specifiek om een onderscheid te maken in omschrijvingen van sociale bewegingen. Bij subjectiverende omschrijvingen wordt uitgegaan van het karakter van (nieuwe) sociale bewegingen zelf en niet, zoals in objectiverende omschrijvingen, van de maatschappelijk-structurele problemen waarop ze een reactie zouden zijn. Zulke omschrijving veronderstelt minder theoretische overeenstemming en heeft minder theoretische implicaties : de onderzoekers moeten het niet eerst eens zijn over hun diagnose van de samenleving voor ze over sociale bewegingen en zeker over nieuwe sociale bewegingen kunnen beginnen spreken. Ook zulke open werkdefinitie is steeds beïnvloed door de aard van de vraagstelling die men zich als socioloog stelt: is de onderzoeker geïnteresseerd in het ontstaan van nieuwe sociale bewegingen, in hun maatschappelijke effecten of in hun ideologie en organisatiepatroon? Die differentiële vraagstelling zal de werkommschrijving grotendeels bepalen. Onderstaande omschrijving is geconcipieerd als onderzoeksinstrument voor onderzoek naar het organisatiepatroon en ideologie van (nieuwe) sociale bewegingen, en draagt daar dan ook de sporen van. Ook dit impliceert dat er, in De Geests termen, geopteerd wordt voor een subjectiverende en niet zozeer voor een objectiverende definitie (cfr. supra). Onderzoeksvragen naar het ontstaan van (nieuwe) sociale bewegingen of naar hun maatschappelijke effecten, zouden hoogstwaarschijnlijk eerder een objectiverende werkommschrijving impliceren. Een subjectiverende omschrijving is

daarenboven makkelijker hanteerbaar voor empirisch onderzoek, want ze staat dichter bij de te bestuderen groeperingsfenomenen dan een objectiverende omschrijving.

Een werkdefinitie moet op de eerste plaats fungeren als instrument om het onderzoeksdomein af te bakenen. De paragraaf over sociale bewegingen denkt volledig in zo'n afbakningslogica. Ik stel me tot doel om de criteria die bij het benoemen van iets als sociale beweging impliciet worden gebruikt, te expliciteren. De omschrijving moet daarbij zowel aansluiten bij het wetenschappelijk begrip als ook bij de voorwetenschappelijke intuïtie van 'dit is een (nieuwe) sociale beweging'. Vele sociologische omschrijvingen veronderstellen impliciet een aantal elementen en vergen dus een goede verstaander (Abma, 1985). Omschrijvingen zijn zelden uitputtend. Ik wil de randvoorwaarden van de omschrijvingen zoveel mogelijk in de omschrijving zelf opnemen en aldus een ruimer bruikbare omschrijving aanbieden. Het dagelijks spraakgebruik functioneert daarbij als belangrijke toetssteen.

Een goede omschrijving moet ook toelaten om de specifieke groepering nieuwe sociale beweging van andere soorten sociale bewegingen te onderscheiden en ook van allerlei andere groeperingen zoals drukkingsgroepen en belangengroepen.

De weg naar zulke omschrijving is evenwel bezaaid met wolfijzers en schietgeweren. Eerste probleem is dat vele groepen zich geroepen voelen om nieuwe sociale beweging te zijn, maar dat weinigen uitverkoren kunnen zijn, alleen al maar omdat het concept dan zijn onderscheidende kracht verliest. Subjectieve zelfdefinities van de betrokken groeperingen hebben weinig zin, aangezien de term sociale beweging een positieve connotatie heeft: het zou een groepering zijn met grote spontane mobilisatiekracht, met een dynamische aanpak en zonder een (te) strakke organisatie (Von Beyme, 1986: 32; Stoss, 1984: 549). Elke strijdorganisatie wil zich daarom wel met het epitheton beweging tooien. En als die beweging dan ook nog nieuw is...

Ten tweede worden nieuwe sociale bewegingen vaak slechts ex negativo omschreven: het zouden bewegingen zijn die op verscheidene vlakken verschillen van de traditionele bewegingen (Jacobs en Roebroek, 1982: 64-68) waarbij de arbeidersbeweging dé archetypische oude beweging is (De Geest, 1984: 239-267).). Daardoor geeft men zelden een positieve, eigen inhoud aan het begrip: de substantiële nieuwigheden worden niet bloot gelegd, de inherente kenmerken van de nieuwe sociale bewegingen worden niet aangewezen. Niets belet dat men

over enkele jaren spreekt van nieuwe nieuwe sociale bewegingen als er weer andere bewegingen opduiken die van de oude nieuwe verschillen.

Een derde moeilijkheid is het enorm groot aanbod van omschrijvingen van nieuwe sociale bewegingen. Bovendien lopen ze sterk uiteen (Stoss, 1984 : 550 e.v.). Het gevaar daarin te verdrinken is niet denkbeeldig. We gaan te water...

2. SOCIALE BEWEGINGEN : EEN FORMELE WERKOMSCHRIJVING

Als men het nieuwe van de nieuwe sociale bewegingen wil vatten, belandt men onvermijdelijk bij het basisbegrip sociale beweging. Zonder een notie van sociale beweging lijkt het omschrijven van nieuwe sociale beweging onmogelijk.

Hieronder wordt uitgegaan van een voorwetenschappelijk vragenlijstje van al of niet te expliciteren kenmerken. Deze elementen vormen de analytische bouwstenen van de omschrijving. Daarna wordt in de theoretische sociologische literatuur en in de werkelijkheid, via voorbeelden uit dagelijks en sociologisch spraakgebruik, gezocht naar een inductieve invulling van de analytische bouwstenen, niet naar de grootste gemeenschappelijke deler. Het ligt bijvoorbeeld voor de hand om zich af te vragen of een sociale beweging een zekere kwantiteit (mensen, middelen...) moet hebben om sociale beweging te zijn. Ik wil op die vraag (een analytische bouwsteen) een antwoord en constateer dat sommige sociologen inderdaad kwantitatieve criteria inbouwen. Bovendien veronderstelt ook het dagelijks spraakgebruik door media, politici en bewegingsactoren zelf een zekere kwantiteit : het zou grotesk zijn om minuscule groepjes sociale beweging te noemen.

Hieronder zal zo volgende omschrijving van een sociale beweging ontwikkeld worden : *een sociale beweging is een geheel van organisaties en actoren, waaronder domeinspecifieke, autonome organisaties, die door middel van collectieve actie buiten de geïnstitutionaliseerde politieke kanalen druk uitoefenen op de beleidsvoerders met de bedoeling bindende maatschappelijke veranderingen of het behoud van een toestand te realiseren. Deze maatschappelijke strijdpunten staan niet geïsoleerd maar maken deel uit van een meer omvattende ideologie, van een maatschappelijk plan. In haar collectieve actie pakt de beweging met haar massaliteit uit.*

2.1. Een boodschappenlijstje : analytische bouwstenen

Een bruikbare omschrijving van een sociale beweging, zou in willekeurige volgorde volgende elementen moeten bevatten. Het zijn intuïtieve, analytische bouwstenen voor een omschrijving.

Ten eerste een verwijzing naar de *mate van organisatie* van de beweging : in hoeverre moet een beweging georganiseerd zijn, structuren hebben, of volstaat een spontane samenloop van mensen (Smelser, 1963) om van een sociale beweging te spreken ? Dit is de vraag naar de substantie van een sociale beweging. En : kan één vereniging sociale beweging zijn ?

Ten tweede meen ik dat het concept sociale beweging ook de werkwijzen, de *strategie* duidelijk moet stellen : is druk uitoefenen op gezagsdragers een voldoende voorwaarde om van een beweging te spreken en wat is het verschil met een drukingsgroep dan ? Is het noodzakelijk voor het concept sociale beweging dat de betrokkenen straatacties ondernemen en veel mensen op de been brengen ? Kan een beweging deelnemen aan verkiezingen of houdt ze dan op beweging te zijn en wordt ze partij ?

Ten derde is een duidelijke typering van het *niveau* waarop een beweging handelt, aangewezen : wil een beweging haar achterban een individuele dienst bewijzen, wil ze de globale mentaliteit veranderen, wil ze maatschappelijke veranderingen bewerkstelligen ?

Ten vierde zou een bruikbare omschrijving ook moeten stellen in hoeverre er tussen de deelnemers overeenstemming bestaat over de na te streven doelen, en hoe breed deze *ideologische overeenstemming* moet zijn : gaat het om een brede subcultuur of volstaat een concrete consensus over één geïsoleerd beleidspunt ? M.a.w. hoe ideologisch homogeen is de achterban ?

Ten vijfde en tenslotte is een bepaling omtrent de *kwantitatieve grootte* van de beweging nodig : hoeveel mensen moet de beweging tellen of moet ze kunnen mobiliseren ?

Bovenstaande elementen hangen natuurlijk samen en een optie voor één ervan heeft consequenties voor de andere. Als we bij het niveau van de beweging (punt 3) ook de individuele dienstverlening opnemen dan valt de ideologische component (punt 4) waarschijnlijk grotendeels weg. Als we een massale achterban als voorwaarde vooropstellen (punt 5) dan impliceert dat ook dat de beweging op één of andere manier georganiseerd (punt 1) is en collectieve actie voert naar buiten uit (punt 3).

Dit boodschappenlijstje zal de belangrijkste gids zijn doorheen de literatuur.

2.2. Doorheen de literatuur

De algemene verklarende theorieën van sociale bewegingen pasten zich aan aan het verschijnen van nieuwe sociale bewegingen. De oude vertrouwde schema's van 'collective behaviour' en deprivatie gingen niet meer op (Offe, 1985 : 840) en er werd gezocht naar nieuwe wegen : de Europese New Social Movements Approach en de overwegend Amerikaanse Resource Mobilisation Theory. Ook in de schoot van die benaderingen bestaat er heterogeniteit : de isomorfie tussen empirisch veld en theoretische neerslag is opvallend. Volgens sommigen is er tussen beide benaderingen zelfs sprake van verschillende paradigma's (Kerbo, 1982 : 643), anderen menen dat ze zich op een ander niveau situeren en dat ze dus complementair zijn (De Deken, 1988 : 318; Scott, 1990). In zekere zin wordt hieronder aangesloten bij die bruggebouwers gezien vertegenwoordigers van beide benaderingen aan het woord worden gelaten : voor de ontwikkeling van een omschrijving van sociale beweging wordt vooral geput uit de Resource Mobilisation Theory maar voor het concept nieuwe sociale bewegingen blijkt de New Social Movements Approach nuttiger. De eerste levert immers wel bruikbare algemene omschrijvings-elementen voor een sociale beweging, vooral omdat ze een strict subjectiverende omschrijving (cfr. supra) hanteert. Ze maakt echter geen onderscheid tussen gewone en nieuwe sociale bewegingen. Op dat vlak snijdt het New Social Movements Approach-mes veel scherper. De geraadpleegde literatuur is niet volledig, maar mijn inziens wel representatief. Handleiding er doorheen is bovenstaand boodschappenlijstje.

Sociale bewegingen zijn een vorm van *collectieve actie* (Melucci, 1980 : 202; Abma, 1985 : 37). Dat is sociaal en gelijkgericht, intentioneel gedrag. Dat gedrag is gericht op het veranderen van een aspect van de samenleving, of juist op het tegengaan ervan. Die gerichtheid vloeit voort uit een complex van opvattingen en deze standpunten worden omgezet in actie door een conglomeraat van groeperingen met een wisselende organisatiegraad (Abma, 1985: 37; McCarthy en Zald, 1982).

Bij Abma (1985) ligt de nadruk sterk op de organisatorische component van sociale bewegingen: ze moeten bestudeerd worden als *organisaties* en niet als 'collective behaviour'. Collectieve actie op iets grotere schaal veronderstelt inderdaad steeds organisatie van die collectieve actie en dat gebeurt door een organisatie. De meeste sociologen die de organisatievereiste niet opnemen, leggen hun kwantitatieve bewegingsdrempel dan ook zeer laag. In die zin is alleen al het feit dat de aanwezigheid van organisaties een vereiste is om van een sociale beweging te kunnen spreken, een eerste waarborg voor het kwantitatief groter

karakter van een sociale beweging. Enkelc buren die samen een brief schrijven naar de Minister voor Leefmilieu omdat de beek achter hun huis stinkt, vormen geen sociale beweging : ze zijn én niet met genoeg én ze zijn geen organisatie, wat sterk samenhangt. Enkel door sociale bewegingen als organisaties te beschouwen is het mogelijk hen van hun mythisch karakter te ontdoen en empirisch te bestuderen (Abma, 1985).

Deze organisatorische optie is vanzelfsprekend bepaald door de vraagstelling van de onderzoeker en door theoretische vooronderstellingen (b.v. : de maatschappij als georganiseerd gegeven). Uit wat volgt zal duidelijk blijken dat het niet anders kan dan binnen een sociale beweging, zoals ze hieronder verder wordt bepaald, organisaties actief zijn.

Dit alles wil niet zeggen dat alle individuele deelnemers van de sociale beweging ook tot die organisaties behoren : losse, *niet-georganiseerde actoren* kunnen deelnemen aan de collectieve actie van sociale bewegingen. Sociale bewegingen bestaan uit organisaties én actoren, maar die losse actoren zijn niet essentieel : als de arbeidersbeweging bijvoorbeeld alleen maar haar eigen leden mobiliseert, blijft ze wel degelijk een sociale beweging.

In het bovenstaande was steeds sprake van een geheel van organisaties en actoren. Kan één organisatie een sociale beweging zijn ? Gezien ten eerste de grens tussen verschillende organisaties, ook binnen gestructureerde bewegingen, dikwijls nauwelijks te trekken is en aangezien er ten tweede de facto nauwelijks sociale bewegingen zijn die slechts één organisatie omvatten, zou ik verder van een geheel van organisaties willen blijven spreken. Theoretisch is het evenwel niet onmogelijk dat één organisatie alle verdere kenmerken van een sociale beweging vertoont.

Terugkijkend op mijn boodschappenlijstje, is Abma's definitie een bevredigende eerste stap. Zijn omschrijving is een verademing temidden van de soms wollige taal van een aantal sociologen. Eerste probleem met zijn definitie is dat hij de mate van vereiste organisatie niet aangeeft (een wisselende organisatiegraad), hoewel hij iets hoger zelf van leer trekt tegen alle inexacte maataanduidingen in de gangbare definities (Abma, 1985). Als een organisatie bijvoorbeeld wordt bepaald als een 'relatief sterk geformaliseerde groepering' (Scott, 1981 : 19 e.v.), zijn de relativiteitsproblemen allesbehalve van de baan. Over de kwantitatieve mobilisatiekracht, over de strategie en over het niveau van een sociale beweging geeft Abma geen uitsluitsel. Zodat partijen en hun georganiseerde achterban ook sociale bewegingen zijn, evenals drie mensen die een vereniging oprichten voor bijvoorbeeld de promotie van de kroonkurk, wat niet overeenstemt met het

dagelijks spraakgebruik. Abma's definitie moet aangevuld en aangescherpt worden, maar de kern van zijn omschrijving lijkt me geslaagd.

Hellemans bouwt aan de hand van het begrip sociale beweging een nieuwe verzuilingstheorie op. In navolging van de Resource Mobilisation Theory legt hij de lat voor een sociale beweging laag: "Van een sociale beweging spreekt men van zodra mensen rond een thema tot collectieve actie overgaan om in de maatschappij bepaalde desiderata af te dwingen" (Hellemans, 1990a: 56). Daardoor krioelt de samenleving volgens hem van de bewegingen (Hellemans, 1990b: 29), wat niet overeenstemt met het dagelijks spraakgebruik waarin de term gereserveerd wordt voor bepaalde grotere sociale groeperingsfenomenen. Hellemans stelt dat een grotere sociale beweging eigen bewegingsorganisaties heeft die als specifieke hoofdbedoeling hebben de doelen van de beweging te realiseren en die primair werkzaam zijn op het thematisch terrein van hun sociale beweging. Een voorbeeld: SP en ACV, twee organisaties die in de jaren '80 aan de vredesbetogingen deelnamen, zijn misschien wel bewegingsorganisaties van de Vlaamse vredesbeweging maar zeker geen specifieke bewegingsorganisaties. Hellemans' *specifieke bewegingsorganisaties*, vergelijkbaar met Rokkans (1977) breuklijnspecifieke verzuilingsorganisaties, zijn een bruikbaar element op voorwaarde dat de specifieke organisaties meer zijn dan louter coördinerende organen en dan een afgeleide van de samenstellende, niet-specifieke delen.

Zoals een drukkingsgroep kenmerkt een sociale beweging zich verder door haar *exterioriteit* t.o.v. het geïnstitutionaliseerde politieke bedrijf (Dewachter, 1985: 10). Sociale bewegingsorganisaties ageren buiten de institutionele kanalen: ze nemen niet deel aan verkiezingen, zetelen niet in regeringen of andere besturen... Er blijven twee problemen. Ten eerste is de lijn tussen de geïnstitutionaliseerde politiek en 'wat daar buiten ligt' bijvoorbeeld in het Belgische politieke bestel niet zo makkelijk te trekken. Wat met gepolitiseerde en verzuilde adviesorganen die quasi-institutioneel politiek bedrijven? Wat met de vakbonden en werkgevers en hun bindende concertatie? Ten tweede kan het toch niet zo zijn dat een sociale beweging plots geen sociale beweging meer is, als een politieke partij haar pretendeert te vertegenwoordigen in de geïnstitutionaliseerde politiek (1). De Vlaamse beweging blééf een sociale beweging toen de VU haar ging vertegenwoordigen op het politieke forum. Maar niet elke partij is de uiting van een sociale beweging en een sociale beweging hoeft geen eigen partij te hebben om sociale beweging te zijn, in tegenstelling tot een verzuilde sociale beweging (Hellemans, 1990b) (cfr. infra). Essentieel is dat er extern aan de geïnstitutio-

naliseerde politiek collectieve actie blijft plaatsvinden, ook als een partij de bewegingsstandpunten op het politieke forum verdedigt.

Elke sociale beweging is in haar collectieve actie gericht op de overheid en doet dus aan politiek. Door die collectieve actie wil een beweging *druk uitoefenen op het beleid* om op bepaalde beleidspunten haar slag thuis te halen. Dat maakt deel uit van het wezen van een sociale beweging. Aangezien een sociale beweging maatschappelijke eisen aanbrengt (cfr. infra) moet de gewraakte instantie vrijwel onvermijdelijk ook de overheid zijn en drukking op alleen particuliere instanties (b.v. : werkgevers) kan geen sociale beweging constitueren.

De vragen over het niveau van de collectieve actie en over de mate van ideologische consensus van een sociale beweging zijn daarmee echter nog niet van de baan. Hierboven had ik het reeds over het realiseren van 'bepaalde beleidspunten'. Abma had het over het veranderen van een 'bepaald aspect' van de samenleving. Volgens Hellemans wil een sociale beweging 'bepaalde desiderata' afdwingen. Tegenbos (1983 : 93) noemt dit de vraag naar 'de graad van afwijzing van de stand van zaken in de samenleving'. Hierboven werd reeds de optie genomen sociale bewegingen te zien als groeperingen die zich maatschappelijk engageren, als maatschappelijke strijdorganisaties. Maar in hoeverre moet een beweging fundamentele, noem het structurele, maatschappelijke punten willen veranderen of behouden? Wat zijn dan zulke diepgaande maatschappelijke punten? Schiller (1984 : 496-497) ontzegde bijvoorbeeld aan de vredesbeweging begin jaren '80 het label nieuwe sociale beweging omdat ze de sociale structuur niet wilde aanpassen, omdat ze geen echt maatschappelijk project had. Ook in het dagelijks spraakgebruik klinkt het nogal grotesk om bepaalde groeperingen, zoals bijvoorbeeld anti-rookorganisaties, plechtig tot een sociale beweging uit te roepen gezien hun strijdpunt geen zware maatschappelijke relevantie heeft en vrij geïsoleerd staat. Men zal dan ook eerder spreken van een anti-rookcampagne dan van een anti-rookbeweging. Een oplossing voor dit demarcatieprobleem ligt in het overstijgen van de enge focus op hét strijdpunt of dé eis van een bepaalde beweging of organisatie. De blik moet gericht worden op de gehele beweging. Binnen het geheel van bewegingsorganisaties wordt op een bepaalde moment beslist, expliciet of impliciet, om een bepaald strijdpunt naar voren te schuiven en de collectieve actie daarrond te centreren. Dat strijdpunt zelf kan triviaal zijn, minuscuul en zonder zware maatschappelijke relevantie. Maar aan dat strijdpunt moet een ruimere maatschappelijke opvatting ten grondslag liggen en moet er een impliciete of expliciete ideologie zijn om van een sociale beweging te kunnen spreken. De bewegingsorganisaties en actoren moeten op ideologisch vlak op één of andere manier gebonden zijn. Natuurlijk

is niet elke organisatie of actor in gelijke mate drager van die ideologie. Vooral in tijden van massamobilisatie is er plaats voor grote ideologische heterogeniteit en kan de consensus zich toespitsen op slechts één beleidspunt. Maar in de organiserende kern van de beweging, meestal de specifieke organisaties, is die ideologische bedding wel aanwezig en strekt de consensus zich tot meer domeinen uit. Zo was bijvoorbeeld zeker niet elke anti-raketenbetoger gewonnen voor het totaal omgooien van de Belgische buitenlandse politiek, zoals de vredesbeweging eiste. Zulke globale ideologische inbedding ontbreekt bijvoorbeeld bij de anti-rookorganisaties maar is wel duidelijk aanwezig bij pakweg de anti-abortusbeweging. Of die onderbouwende ideologie de maatschappij fundamenteel in vraag stelt en of ze structurele punten aankaart, wordt voorlopig in het midden gelaten (cfr. infra nieuwe sociale bewegingen).

Daarmee staat een scherpere, formele werkdefinitie van sociale bewegingen vrijwel op poten. Slechts de aanduiding van de vereiste kwantitatieve grootte van een sociale beweging bleef in het vage. Een omschrijving van het begrip sociale beweging moet m.i. een bepaling van haar massaliteit bevatten (Tegenbos, 1983 : 94) maar elke exacte aanduiding is arbitrair. Ik stel voor om massaliteit subjectief te stellen. Van een sociale beweging kan dan gesproken worden wanneer de sociale bewegingsorganisaties een beroep doen op hun massaal geachte achterban om hun doel te bereiken, wanneer ze met hun kwantitatieve sterkte uitpakken, *zich manifesteren als massaal*. Dat kan op verschillende manieren : betogingen, petities, briefschrijfacties, stakingen, happenings, bezettingen, fietsmanifestaties, dreigen met groot verkiezingsverlies... Een geheel van gelijkgerichte organisaties dat zich niet als massaal manifesteert, is geen sociale beweging.

2.3. Naar een eigen omschrijving

Een sociale beweging is dus een geheel van organisaties en actoren, waaronder domeïnspecifieke, autonome organisaties, die door middel van collectieve actie buiten de geïnstitutionaliseerde politieke kanalen druk uitoefenen op de beleidsvoerders met de bedoeling om bindende maatschappelijke veranderingen of het behoud van een toestand te realiseren. Deze maatschappelijke strijdpunten staan niet geïsoleerd maar maken deel uit van een meer omvattende ideologie, van een maatschappelijk plan. In haar collectieve actie pakt de beweging met haar massaliteit uit.

Terugkijkend naar mijn boodschappenlijstje zijn alle te omschrijven elementen inderdaad afgebakend. De werksomschrijving laat toe om op basis van empirische variabelen bepaalde sociale fenomenen uit te sluiten en andere op te nemen in het te bestuderen veld. Het is een subjectiverende omschrijving (De Geest 1984) die geen bepaalde maatschappij of maatschappijdiagnose vooronderstelt en die dicht bij de werkelijkheid staat. Haar operationalisering is daardoor makkelijk realiseerbaar, maar toch blijft ze voldoende ruim om verschillende types van sociale bewegingen toe te laten (cfr. infra). Ze sluit aan bij de dagelijkse labeling van sociale fenomenen als sociale bewegingen en expliciteert bepaalde impliciete randvoorwaarden uit het dagelijks en het sociologisch spraakgebruik.

Deze omschrijving van sociale bewegingen - en verder ook de omschrijving van nieuwe sociale bewegingen - is een 'constructed type': feitelijke bewegingen zullen minder of meer aan de constructie beantwoorden, en dus meer of minder sociale beweging zijn. Omwille van het constructkarakter wordt er in de omschrijving ook niet gesproken van meer of minder en is er geen variabiliteit ingebouwd gezien het construct 'an sich' reeds afwijking, en dus variabiliteit, veronderstelt. De optie om een bepaald sociaal fenomeen als een sociale beweging te beschouwen en andere niet, blijft dus in zekere zin subjectief, het conceptueel mes is nooit haarscherp. Een aantal groeperingen en organisaties zullen daarom moeilijk te plaatsen blijven, een restloze classificatie lijkt me uitgesloten. Maar de criteria waar rekening mee moet worden gehouden zijn tenminste geëxpliciteerd. En dat was de bedoeling.

3. NIEUWE SOCIALE BEWEGINGEN : EEN TYPE VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Zijn nieuwe sociale bewegingen een substantieel nieuwe groeperingsvorm of een variant op het bekende sociale bewegingsthema? In het eerste geval zal de omschrijving uit een specifieke invulling van de verschillende kenmerken van een sociale beweging bestaan; zoniet moet er in een totaal andere richting gezocht worden (b.v. : Melucci, 1984 : 828). Uit het onderstaande zal duidelijk blijken dat nieuwe sociale bewegingen alle algemene kenmerken van sociale bewegingen hebben. De ontwikkelde omschrijving van sociale bewegingen laat voldoende ruimte voor de organisatorische en culturele heterogeniteit van de nieuwe sociale bewegingen, om het concept nieuwe sociale beweging in het algemeen begrip in

te passen. Deze inclusieve optie impliceert dat een groepering die geen sociale beweging is ook geen nieuwe sociale beweging kan zijn.

Touraine (1985 : 749) stelt dat een omschrijving van sociale beweging steeds moet begrepen worden in 'a more general intellectual frame of reference', in een theorie dus. De optie voor een bepaald theoretisch perspectief determineert dus vrijwel onvermijdelijk de omschrijving van de te verklaren fenomenen en dat geldt zeker voor nieuwe sociale bewegingen. In de Resource Mobilisation Theory is er bijvoorbeeld geen sprake van nieuwe sociale bewegingen : ze worden gewoonweg beschouwd als sociale bewegingen met bewegingsorganisaties en dezelfde cruciale 'resource mobilisation'-problemen. Het is een formele theorie, die zich toelegt op structurele en organisatorische problemen van een beweging en die zich niet bekommert om de inhoud of de ideologie van een beweging. En vooral daar zijn bepaalde hedendaagse sociale bewegingen nieuw te noemen. Het eigene van de nieuwe sociale bewegingen wordt wel gevat door de New Social Movements Approach, maar deze benadering plaatst de nieuwe sociale bewegingen dan weer bijna steeds in een breder maatschappelijk, theoretisch kader : nieuwe sociale bewegingen zouden reageren op macro-sociologische processen zoals bijvoorbeeld de 'kolonisatie van de leefwereld' (Habermas). De New Social Movements Approach hanteert een objectiverende omschrijving (De Geest, 1984) van nieuwe sociale bewegingen. Daardoor is het zeer moeilijk om de betrokken omschrijvingen slechts maar gedeeltelijk uit hun ruimere maatschappijdiagnose los te weken. Gezien ik een subjectiverende omschrijving, uitgaande van de kenmerken van de bewegingen zélf, wil ontwikkelen is dat nodig. Bij subjectiverende definities zijn de zogenaamde nieuwe kenmerken van nieuwe sociale bewegingen echter moeilijk te onderscheiden van de kenmerken van jonge bewegingen in het algemeen. In het onderstaande zal ik me dan ook telkens afvragen of een gegeven element een inherent of een voorbijgaand kenmerk is. Met het nieuwe van nieuwe sociale bewegingen wordt bijvoorbeeld soms hun hedendaags karakter bedoeld : zo nemen Jacobs en Roebroek (1982 : 14-15) in hun omschrijving de clausule "... sinds het midden van de zestiger jaren..." als belangrijk element op (zie ook Van Steenberghe, 1984: 76). De bewegingen worden op die manier niet substantieel bepaald: niets belet dat men binnenkort over nieuwe nieuwe sociale bewegingen spreekt. Wat bijvoorbeeld met de vaststelling dat er vóór de zestiger jaren reeds een milieubeweging en een vredesbeweging bestond ? Het recente karakter van de nieuwe sociale bewegingen is een beschrijvend kenmerk, geen demarcatie criterium (zie ook Nedelmann, 1984 : 1033).

Nieuwe sociale bewegingen zijn sociale bewegingen met specifieke kenmerken : deze kenmerken zijn een opvulling van de formele, lege huls die het begrip sociale beweging is : *nieuwe sociale bewegingen zijn sociale bewegingen met zowel ideologisch als organisatorisch specifieke kenmerken. Hun ideologie is contingent, heterogeen, systeemoverschrijdend en structureel; ze benadrukt vooral autonomie, anti-economisme, gelijkheid en inspraak als reactie op de vermeende incompatibiliteit en gebrek aan implicatie tussen algemeen aanvaarde moderne waarden. Hun bewegingsorganisaties zijn zowel intern als extern gedifferentieerd, basisdemocratisch, ongebonden en lokaal ingebed; losse, niet-georganiseerde actoren spelen een belangrijke rol in de collectieve actie. De collectieve actie komt niet ten goede aan een met traditionele codes geduide doelgroep maar is ofwel universeel, ofwel zeer particulier (lokaal).*

Om de argumentatie die naar deze omschrijving leidt duidelijker in kaart te brengen, werden de kenmerken van sociale bewegingen en van nieuwe sociale bewegingen in schema samengevat (Tabel 1). Hierop is duidelijk te zien hoe de categorie nieuwe sociale beweging op vrijwel alle dimensies een substantiële invulling van het formele, lege begrip sociale beweging vormt.

Nieuwe sociale bewegingen zouden verschillen van de oude bewegingen op drie vlakken : ten eerste hun waardenethos en actiedomein, ten tweede hun actiemiddelen en organisatievorm en tenslotte hun achterban (Klandermans, 1986 : 13-37; Stouthuysen, 1985 : 97-98; Van Der Loo, 1985 : 162-163). Dat specifieke samenspel van elementen is het 'new paradigm of politics' (Offe, 1985 : 820). De drie dimensies vormen de leidraad in onderstaande discussie.

Tabel 1. Nieuwe sociale bewegingen als één type van sociale bewegingen

Sociale beweging	Nieuwe sociale beweging
Wat organisaties (+ actoren)	organisaties + actoren
Organisatie 1. autonome organisaties 2. domeinspecifieke organisaties	1. autonome organisaties 2. domeinspecifieke organisaties + 3. gededifferentieerd 4. basisdemocratisch 5. ongebonden 6. lokaal ingebed
Ideologie I. Formeel niet geëxpliciteerd II. Inhoudelijk niet geëxpliciteerd	I. 1. seculier/contingent 2. heterogeen 3. systeemoverschrijdend 4. structureel II. 1. autonomie 2. anti-economisme 3. gelijkheid 4. inspraak
Strategie druk op beleid door collectieve actie 1. buiten de geïnstitutionaliseerde politiek 2. waarin met massaliteit wordt uitgepakt	druk op beleid door collectieve actie 1. buiten de geïnstitutionaliseerde politiek 2. waarin met massaliteit wordt uitgepakt + 3. die sterk steunt op losse actoren
Doel bindende maatschappelijke veranderingen of behoud van een toestand	bindende maatschappelijke veranderingen + die niet ten goede komt aan een met traditionele codes geduide doelgroep

3.1. Actiedomein en waardenethos

3.1.1. Systeemoverschrijdende bewegingen

Melucci (1984 : 825) bepaalt sociale bewegingen als een vorm van collectieve actie die 'de grenzen van het betrokken sociaal systeem openbreekt en overschrijdt'. Bewegingen stellen zich conflictueel op tegen het systeem zelf, ze aanvaarden de normen en de waarden waarop het systeem steunt niet (meer), ze zijn *systeemoverschrijdend*. In de maatschappelijke consensus die door de nieuwe bewegingen zou zijn opengebrouwen staan de waarden economische groei en 'security' (de defensiepolitiek en houding tegenover de derde wereld) centraal (Offe, 1985 : 821-824). Maar in bovenstaande zin was bijvoorbeeld ook de arbeidersbeweging aanvankelijk een nieuwe sociale beweging, gezien ze eisen formuleerde die ver buiten het toenmalig maatschappelijk bestel vielen. Maar haar eisen zijn dagelijkse politieke kost geworden, ze zijn geïntegreerd in het politieke discours en de parallelle besluitvormingscircuits, haar standpunten zijn politiek handelbaar geworden zodat er niets systeemoverschrijdends meer is aan een eis voor loonopslag of werktijdverkorting. Succesvolle nieuwe sociale bewegingen verliezen dus vrijwel onvermijdelijk hun nieuw sociaal bewegingskarakter en worden gewone sociale bewegingen. Het kenmerk systeemoverschrijdend kan dus aan dezelfde kritiek onderworpen worden als de recentelijkheid van de nieuwe sociale bewegingen (cfr. supra). Het is een kenmerk van jonge sociale bewegingen.

Toch brengt een reflectie over de grenzen van het systeem drie dingen bij. Ten eerste is het systeemoverschrijdend karakter van een beweging relatief t.o.v. de maatschappij waarin die beweging ageert. Waar de Vlaamse anti-abortusbeweging misschien niet systeemoverschrijdend te noemen is, zou pakweg de Russische anti-abortusbeweging (als ze zou bestaan) wél een systeemoverschrijdend karakter kunnen hebben. Bovendien kunnen de waardegeladen politieke begrippenkoppels progressief-conservatief en links-rechts moeilijk worden gevat aan de hand van het systeemoverschrijdend karakter : zowel de linkse vredesbeweging als rechtse groepen zoals Voorpost en Were Di zouden systeemoverschrijdend kunnen worden genoemd.

Ten tweede kan systeemoverschrijdend karakter van nieuwe sociale bewegingen duiden op hun *ongebondenheid*, hun autonomie t.o.v. geïnstitutionaliseerde groeperingen, in Vlaanderen met name hun onverzuildheid. Het is niet toevallig dat vooral Nederlandse en Vlaamse sociologen hierdoor aangetrokken worden : Jacobs en Roebroek (1982 : 15) nemen het in hun omschrijving van nieuwe so-

ciale bewegingen op : "Zij (de nieuwe sociale bewegingen) komen onafhankelijk van de traditionele politieke partijen en (grotendeels verzuilde) verenigingen en instituties tot stand..."(zie ook: Leroy, 1982 : 359). Melucci (1984 : 829) drukt niet alleen op hun grote autonomie maar ook op hun expliciet oppositioneel karakter t.o.v. het politiek systeem. Vooral grote politieke partijen moeten het ontgelden omdat het onbetrouwbare machtsmachines zijn. De verzuiling en verkaveling van invloedssferen in pactsen wordt aangevochten. De politisering van de administratie is hun een doorn in het oog. Parallele besluitvormings-circuits worden over de hekel gehaald. Banden met het bedrijfsleven worden verdacht bevonden...

Daarbij aansluitend en ten derde geeft het systeemoverschrijdend karakter aan dat de diagnose maatschappelijk en collectief is. De samenleving zélf wordt aansprakelijk gesteld, niet de individuen binnen die samenleving. Nieuwe sociale bewegingen stellen de *maatschappelijke structuren* (wetgeving, politiek systeem, economisch systeem) verantwoordelijk en niet zozeer de mentaliteit van de massa of de onwetendheid of onkunde van de beleidsvoerders. Dat onderscheidt nieuwe sociale bewegingen van bewegingen zoals de anti-abortusbeweging die eerder uitgaan van een individuele diagnose, zedelijk verderf enz. De aangebrachte druk is daardoor nog meer op de overheid gericht.

Het systeemoverschrijdend karakter van de nieuwe sociale bewegingen moet nog verder inhoudelijk gestoffeerd worden : wat is dat systeem, welke waarden, procedures worden in vraag gesteld en welke worden naar voren geschoven? Maar de zuiver formele formulering maakt reeds enig onderscheid.

3.1.2. Moderne waarden als kritiek

De vooral door Europese sociologen meest geliefkoosde en gefrequenteerde invulling van het systeemoverschrijdend karakter van nieuwe sociale bewegingen stelt dat het gaat om een conflict over de kwaliteit van het leven, om problemen van de bovenbouw van de maatschappij, om eisen en processen niet onmiddellijk verbonden met materiële en economische verhoudingen (Habermas, 1981 : 35; De Aguirre, 1990 : 628). Het zou om sociale conflicten gaan met een andere locatie in het sociaal systeem. Zulke benadering blijft echter meestal steken in een negatieve typering en komt zelden tot een eigen positieve invulling. Bovendien zijn er een aantal bewegingsbenaderingen op de sociologische markt voorhanden, die wel expliciet uitgaan van de economische onderbouw als feitelijk strijdperk van de nieuwe bewegingen : met name de theoretici over de 'new class' (zie o.m. Kriesi, 1989).

Nieuwe sociale bewegingen zijn werkzaam in de intermediaire sfeer van de samenleving : het veld tussen het private en het publieke, het maatschappelijk middenveld (Streeck, 1987; Offe, 1985 : 826; Nedelmann, 1984 : 1031). Dat noemt Offe de sfeer van de 'noninstitutional politics' : het gaat om een sfeer die noch privaat is (zonder betekenis voor anderen), noch publiek (algemeen erkend als politiek). Maar ook sociale bewegingen zijn daar ook te situeren (Offe, 1985 : 836). De discussie over de plaats van de nieuwe sociale bewegingen in het maatschappelijk systeem brengt mij dus niet veel verder in mijn zoektocht naar de eigenheid van de nieuwe sociale bewegingen.

De actieradius van de nieuwe sociale bewegingen is niet alleen niet-economisch, maar ook nemen ze op hun domein een expliciet anti-economische houding aan, ze willen niet dat hun domein - zij het de milieuproblematiek of de ontwikkelingsproblematiek - wordt geregeerd door de rationele wetten van de markt, de wetten van vraag en aanbod. Ze verzetten zich expliciet tegen de dominantie van de dogmatisch geachte economische groei zowel binnen het kapitalistische systeem - Kitschelt en Hellemans (1990 : 5) noemen de bewegingen anti-kapitalistisch - als binnen een socialistisch systeem geregeerd door economische imperatieven. Volgens Habermas (1981 : 34) is kritiek op economische groei dé band die al de verschillende nieuwe sociale bewegingen bindt. Nieuwe Sociale bewegingen zijn *anti-economistisch* of anti-industrialistisch. De oppositionele houding tegenover het politiek systeem is grotendeels vanuit dat anti-economisme te verklaren : de politieke actoren en het politiek systeem op zich worden verweten zich te sterk in een economische logica (b.v. : een marktgebonden cultuur- en kunstbeleid) in te schakelen. Streeck (1987 : 476) stelt zelfs voor om van nieuwe morele bewegingen te spreken gezien de bewegingen expliciet reageren tegen de aftakeling van morele en ideologische waarden in het politiek systeem dat steeds meer doelrationeel, technisch en vooral economisch gericht is.

Nieuwe sociale bewegingen zijn volgens Kitschelt en Hellemans (1990 : 5) links-libertaire bewegingen. Enerzijds zijn het linkse bewegingen die economische en sociale *gelijkheid* via herverdeling hoog in het vaandel dragen. Anderzijds verwerpen deze libertaire bewegingen, én de individuen die er deel van uitmaken, centralisatie en planning in bureaucratische organisaties. Ze staan op hun autonomie tegenover elk hoger niveau en verdedigen de vrijheid van het laagste niveau, van de lokale groep, van het individu. Nieuwe sociale bewegingen zijn inspraakbewegingen die op een bepaald domein de betrokkenen, of getroffenenen, zelf willen laten beslissen. *Inspraak* is één van de centrale waarden.

Volgens Van Der Loo (1985 : 172-175) liggen aan de nieuwe sociale bewegingen een viertal gemeenschappelijke waarden ten grondslag: autonomie, schaalverkleining, holisme en materiële versoering. In alle vier elementen kan een reactie tegen economische imperatieven worden teruggevonden. *Autonomie* stemt overeen met het libertaire luik van Kitschelt en Hellemans (1990) en met de 'defensieve component' die De Geest (1984: 255-258) in de Vlaamse nieuwe sociale bewegingen meent te onderkennen. Het betekent dat de bewegingen los (willen) staan van het systeem als bureaucratisch organisatieprincipe; dat ze sterk staan op hun onafhankelijkheid en ongebondenheid t.o.v. andere instituties en organisaties; dat het individu op zijn beurt afstand wil houden van de groepen, organisaties én bewegingen waarvan hij of zij deel uitmaakt. Op individueel vlak beantwoordt autonomie aan de groeiende individualisering zoals dat door talloze sociologen werd onderzocht (Nedelmann, 1984 : 1034; Streeck, 1987).

De nieuwe bewegingen zijn inderdaad lokaal ingebed en de koepels hebben relatief weinig macht maar toch is *schaalverkleining* eerder een afgeleide van autonomie en geen waarde op zich. Zowel schaalverkleining als autonomie zijn een reactie op economische wetmatigheden die juist schaalvergroting (schaalvoordelen) en centrale beslissingscentra ponereren. Ze vormen de kern van het economisch alternatief: 'small is beautiful'.

Holisme of integratie van functies (zie ook Hannigan, 1990 : 253) is slechts kenmerkend voor een deel van de nieuwe sociale bewegingen. Het duidt op een praktijk waar verschillende institutionele sferen en functies worden geïntegreerd in plaats van ze te scheiden, zoals de functioneel gedifferentieerde samenleving veronderstelt. De integratie van wonen en werken is een veelgebruikt voorbeeld. In een radicale minderheidsstroming binnen de nieuwe sociale bewegingen (de werkbeweging en de kraakbeweging), die in Vlaanderen nauwelijks bestaat, is dit inderdaad aanwezig. Bovendien is dit kenmerk minder een gemeenschappelijke waarde dan wel een organisatieprincipe. Ook hier is de reactie tegen de gangbare efficiënte opdeling van taken, geïnspireerd door economische bandwerkprincipes, maar al te duidelijk.

Van Der Loo verstaat *materiële versoering* als een weinig materialistische instelling. Alleen in die zin kan ik met hem akkoord gaan en niet als materiële versoering duidt op de leef- en werkwijze van organisaties en participanten. De nieuwe sociale bewegingen hebben inderdaad een postmaterialistisch waardenethos, zoals dat door Inglehart (1990) werd gedefinieerd en geoperationaliseerd (De Deken, 1988 : 327; Müller-Rommel, 1985 : 62-63). Inglehart (1990 : 372) zelf ziet in de nieuwe sociale bewegingen dé belichaming van zijn postmaterialistisch waardenconcept: "...the Materialist/Postmaterialist di-

mension has played a crucial role in the rise of the wave of the new social movements that became increasingly prominent in recent years.". Bovendien groeit binnen de nieuwe sociale bewegingen het besef dat het realiseren van het ideeëngoed onvermijdelijk een hoge materiële kostprijs zal hebben en zal resulteren in het gedeeltelijk terugschroeven van materiële welvaart : bijvoorbeeld het drastisch terugschroeven van het autogebruik...

Offe (1985 : 849) benadert bovenstaande waardendiscussie vanuit een ander standpunt : "... it could very well be claimed that what is least new in today's social movements is their values... All these values and moral norms advocated by the proponents of the new political paradigm are firmly rooted in modern political philosophies of the last two centuries". De waarden op zich zijn niet substantieel nieuw, maar wél hun plaats in het geheel van maatschappelijke waarden. De conflicten gaan over de niet-evenwichtige manier waarop de verschillende waarden van de moderne maatschappij worden waar gemaakt. Het gaat over de implementatie van de abstracte waarden, over het besef van incompatibiliteit tussen daarvoor steeds compatibel veronderstelde waarden, zoals bijvoorbeeld persoonlijke autonomie en vrije markt. De *logische implicatie tussen de moderne waarden* wordt door de bewegingen in vraag gesteld. In die zin zijn de nieuwe sociale bewegingen formele en geen substantiële bewegingen, een moderne en geen anti-moderne kritiek op de modernisering (zie ook: Van Der Loo, 1984: 99; Nedelmann, 1984: 1043).

3.1.3. Een contingente ideologie

De nieuwe sociale bewegingen ageren binnen de opvatting, dat de loop van de maatschappij en de geschiedenis *contingent* zijn : d.w.z. dat ze door mensen en sociale krachten worden geregeerd en gestuurd, en niet door een natuurlijke orde, door een goddelijke wet of door een economische determinant (Offe, 1985). Ondermeer daarin verschillen de nieuwe sociale bewegingen van religieuze bewegingen, die zich soms beroepen op de goddelijke wet, van behoudende bewegingen, die soms de natuurwet als toetssteen naar voren schuiven, en van het historisch-materialistisch marxisme, dat de economische onderbouw determinerend acht. De nieuwe sociale bewegingen zijn seculier. Touraine (1985 : 778) stelt dat de nieuwe sociale bewegingen niet meer verwijzen naar 'meta-social principles' maar naar de mens zelf : "Domination can no longer be challenged by a call to metasocial principles; only a direct call to personal and collective freedom and responsibility can foster protest movements". Berger

spreekt over de moraliteit van het 'secular humanism' dat de nieuwe sociale bewegingen bezielt (Eckersley, 1989 : 209).

3.1.4. Ideologische heterogeniteit

Zoals bij sociale bewegingen is bovenstaande ideologie niet bij alle deelnemers even sterk of expliciet aanwezig. Eigenlijk is een nieuwe sociale beweging een geheel van concentrische, ideologische cirkels : aan de rand reageert men tegen bepaalde dysfuncties van het systeem (b.v. : verwachte geluidsoverlast door de TGV), in het centrum wordt het systeem zelf in vraag gesteld, trekt men de kleine ongemakken, de 'Folgeprobleme' door tot een allesomvattende maatschappijkritiek (b.v. : ecologische visie op de maatschappij). Hoe dichter je bij de kern, meestal het domeinspecifiek georganiseerde deel van de beweging komt, hoe meer er overeenstemming is tussen de verschillende opvattingen en hoe diepgaander de maatschappij in vraag wordt gesteld. Dat gold ook voor een sociale beweging maar geldt nog meer voor een nieuwe sociale beweging. Hun ideologische heterogeniteit is kenmerkend en manifesteert zich bijvoorbeeld in het nauwelijks geëxpliciteerd karakter van hun positief project. Het is moeilijk om achter een uitgesproken anti-beweging een positief maatschappelijk plan te vermoeden en de bewegingen hebben het zeer moeilijk om zich met positieve voorstellen zowel naar binnen (eigen achterban) als naar buiten uit (de media, de beleidsvoerders) te profileren. Dat alles heeft ondermeer te maken met de zeer losse organisatiestructuur (cfr. infra) waardoor het stroomlijnen van de opvattingen vrijwel onmogelijk is én ook met de eigen waardenbasis die zowel ideologische als organisatorische autonomie van individu en lokale groep naar voren schuift.

3.2. Organisatiewijze en actiemiddelen

"The new organisational form of contemporary movements is not just 'instrumental' for their goals. It is a goal in itself... The medium, the movement itself as a new medium, is the message..." (Melucci, 1984 : 830). De culturele (ideologie) en structurele (organisatie) kenmerken van nieuwe sociale bewegingen hangen sterk samen. Hun organisatie en actiemiddelen zijn expressief : ze weerspiegelen in het klein reeds de maatschappij-ordening waarvoor men ijvert (cfr. Schreuders exemplarische bewegingen). Michels (1969) toonde in zijn 'ijzeren wet van de oligarchie' aan dat ook de arbeidersbeweging zich volgens haar maatschappelijke idealen van gelijkheid en democratie organiseerde.

De primaire collectieve actie (Abma, 1985) is de manier waarop een groep zich constitueert als collectieve actor, het is de organisatievorm van de groepering. De secundaire collectieve actie is de wijze waarop de actie naar buiten uit wordt gevoerd, de manier waarop men zich manifesteert : de actiemiddelen van de beweging. In beide dimensies zouden de nieuwe sociale bewegingen van andere bewegingen verschillen. Het blijkt in de praktijk moeilijk om beide dimensies uit elkaar te halen, waardoor de opdeling hieronder niet volledig zuiver is.

3.2.1. Primaire collectieve actie : nieuwe sociale bewegingsorganisaties

In de beschrijving van de organisatiekenmerken van nieuwe sociale bewegingen komt de term 'netwerk' steeds terug (Schmitt, 1989 : 587; Van Der Loo, 1985 : 163; Melucci, 1984 : 587). Volgens Melucci (1984 : 829; 1980 : 220) zijn de centrale kenmerken van dat netwerk overlappende lidmaatschappen, part-time en korte-termijn engagement met een persoonlijke en affectieve betrokkenheid en verder 'direct participation and the rejection of representation' (zie algemeen: Streeck, 1986). Het gaat om 'politics of the first person' (Habermas). De *basis-democratische* ingesteldheid en organisatie, het wantrouwen tegen strak georganiseerde groepen en het verzet tegen elk gedelegeerd (oncontroleerbaar) leiderschap zijn typisch. Verschillende auteurs wijzen bij de deelnemers op een frappante afwezigheid van loyauteit t.o.v. politieke organisaties in het algemeen en de eigen nieuwe sociale bewegingsorganisaties in het bijzonder : er worden nauwelijks emotionele banden met organisaties ontwikkeld, er zijn geen 'voor het leven verknochte' militanten meer (Nedelmann, 1984 : 1036; Streeck, 1986 : 474; Hellemans, 1990b : 207-210). Het is in kleine primaire groepen en 'face to face'-relaties dat de solidariteit is verankerd, niet meer in abstracte organisaties die al even abstracte groepen, ideeën of belangen verdedigen. Deelnemers kunnen de intensiteit en de vorm van hun activiteit zelf bepalen (Jacobs en Roebroek, 1982 : 64). Vandaar waarschijnlijk de sterk *lokaal* ontwikkelde werking van nieuwe sociale bewegingen.

Zoals bij sociale bewegingen bestaan nieuwe sociale bewegingen uit organisaties én (losse) actoren maar de *actoren-component* is sterker, de verhouding tussen de twee bouwstenen ligt anders, er wordt veel meer buiten de bewegingsorganisaties gemobiliseerd. De organisatieverhouding (verhouding aantal leden/aantal deelnemers) ligt zeer laag. Secundaire collectieve actie veronderstelt op individueel vlak niet steeds primaire collectieve actie (Abma, 1985 : 34-35). In de grote vredesbetogingen stapten bijvoorbeeld heel wat losse betogers op, die niet als lid van een organisatie waren gemobiliseerd. In manifestaties van de ar-

beidersbeweging daarentegen zal je met moeite een niet-gesyndiceerde deelnemer vinden. Dat hangt samen met de doelgroepen van de onderscheiden bewegingen, maar ook met de zwakkere organisatorische verkaveling van het maatschappelijk veld waarop de nieuwe bewegingen werkzaam zijn. Bovendien spreekt men niet echt van leden, maar van sympatisanten of medestanders. Er is geen registratie van de leden, geen vast ledenbestand. Mobilisatie is een riskant proces en kost enorm veel energie, gezien men niet kan terugvallen op een grote schare van zekere medestanders, die via vaste publikaties en bijeenkomsten bewerkt worden. Zonder eigen kanalen om medestanders te bereiken is men afhankelijk van mediabelangstelling, van welwillendheid van de publieke opinie of van een vaag bewustzijn bij de bevolking. Men heeft nauwelijks vat op het eigen veld. De keuze voor een bepaald strijdpunt is daarom strategisch cruciaal. De grote culturele heterogeniteit (cfr. supra) maakt de mobilisatieonderneming nóg hachelijker: strijdpunten moeten tot een consensus kunnen leiden over het hele gamma van sterk verscheiden organisaties en losse actoren en zijn dan meestal heel vatbare en afdwingbare beleidspunten (bijvoorbeeld: raketten weg). De georganiseerde, ideologische harde kern moet pragmatische strijdpunten naar voren schuiven. Bovendien is die riskante massamobilisatie de belangrijkste component van de collectieve actie van nieuwe sociale bewegingen: voor de meeste nieuwe bewegingen is er nauwelijks een andere vorm van druk op het beleid beschikbaar gezien ze, mede omwille van ideologische redenen, buiten de geïnstitutionaliseerde overlegorganen staan. Nog een ander gevolg van de zwakke organisatorische uitbouw is de kleine duurzaamheid van nieuwe sociale bewegingen: zowel strijdpunten, specifieke organisaties als collectieve actie ontstaan en verdwijnen op de golven van de maatschappelijke agenda. Als er geen strijdpunt of discussie voorhanden is, kan een nieuwe sociale beweging ondergronds voortleven, in een latente fase. Van zodra zich een nieuw feit voordoet, schiet de beweging wakker en komt de mobilisatiemachine op gang.

De term *de-differentiatie* (Offe, 1985: 828) vat bovenstaande organisatorische kenmerken van nieuwe sociale bewegingen samen: er bestaat nauwelijks formeel onderscheid tussen leiders- en ledenrollen, tussen leden en niet-leden en ook daardoor zijn nieuwe sociale bewegingen informeel, niet-hiërarchisch, basisdemocratisch en kleinschalig georganiseerd. Iedereen is gelijk en heeft dezelfde rechten. Door het gebrek aan onderscheid tussen en de fusie van publieke (dus politieke) en private (dus morele) rollen hebben de acties bovendien een expressief karakter en een sterk moreel appèl (Streeck, 1987: 476). De tendens tot de-differentiatie, tussen leiders en leden is niet absoluut: ook binnen de nieuwe sociale bewegingen zijn er elites actief en wegens het vaak abstracte karakter van

de eisen van de beweging is hun definiëringstaak volgens Schmitt (1989 : 585) cruciaal. Ook hier is er vooral een gradueel onderscheid tussen oude en nieuwe bewegingen : er bestaan verschillende rollen, maar ze zijn minder formeel afgebakend, er is minder formele taakverdeling en de loyaliteit t.o.v. de formele rollen is zwakker. De-differentiatie heeft bij Offe niet alleen die interne betekenis, maar duidt ook op het eroderend onderscheid tussen leden en niet-leden : de grenzen tussen beide rollen worden vaag en veranderlijk. Deze organisatiewijze is echter niet alleen een substraat van een autonome ideologische opstelling, ze biedt ook een aantal strategische voordelen in vergelijking met traditioneel georganiseerde en geïnstitutionaliseerde groeperingen (Nedermann, 1984 : 1039-1040). De ongebondenheid kan dus ook pragmatisch geduid worden.

Door dat alles geven nieuwe sociale bewegingen een versnipperde en *heterogene* indruk (Von Beyme, 1986 : 34; Nedermann, 1986 : 1033) en verschillende auteurs (Hellemans, 1989 : 251-255; Streeck, 1986 : 476; Leroy, 1982 : 354) stellen dat dat versnipperd en veelvoudig karakter juist inherent is aan de nieuwe sociale bewegingen.

3.2.2. Secundaire collectieve actie : actiemiddelen van nieuwe sociale bewegingen

Van Der Loo (1984, 176-177) stelt dat nieuwe sociale bewegingen drie typische actiestijlen gebruiken: acties met een sterk fysiek karakter, acties met een symbolisch-ludiek karakter en acties in de traditioneel georganiseerde stijl. Alleen de tweede actiestijl is, in navolging van de studentencontestatie van de jaren '60, eigen aan sommige nieuwe bewegingen. Maar ook andere sociale bewegingen gebruiken dezelfde technieken. Het is evenmin een exclusieve eigenschap van de nieuwe sociale bewegingen dat actiegroepen vaak slechts ad hoc en 'single issue' coalities zijn (Offe 1985 : 830) (b.v. : het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie ten tijde van de schoolstrijd) of dat ze actievoeren via 'the physical presence of (large numbers of) people'. Dat de eisen van de nieuwe sociale bewegingen ononderhandelbaar zijn (Offe, 1985) is zowel een gevolg van een bewuste radicale opstelling als van organisatorische beperkingen: er is geen coherent ideologisch richtpunt waarin iedereen zich kan herkennen en de onderhandelingsbeslissingen van vertegenwoordigers van de bewegingen kunnen intern nooit bindend worden gemaakt.

Samen met Jacobs en Roebroek (1982 : 66-67) stel ik vast dat de actiemiddelen van nieuwe sociale bewegingen niet echt typisch zijn. Ze gebruiken dezelfde middelen die reeds langer opgeld maken, maar leggen zich meer toe op ludieke en fysieke actiemiddelen zoals manifestaties en geweldloos verzet (Vanhoren, 1990 : 105-115).

3.3. Achterban

De niet-klassieke achterban zou de derde component van de eigenheid van de nieuwe sociale bewegingen zijn: een hooggeschoolde, jonge middenklasse werkzaam in de tertiaire sector. Melucci (1980 : 201) stelt dat de theorie over de doelen en organisatie van de nieuwe sociale bewegingen wel interessant is, maar dat het uiteindelijke doel van de studie van de nieuwe sociale bewegingen moet zijn, te bepalen of er hier van een nieuw klasseconflict sprake is. Het klassenmerk wordt dan het discriminerend criterium. Volgens de New Social Movements Approach recruterende de nieuwe sociale bewegingen uit een protestpotentieel bestaande uit groepen die getroffen zijn door een bepaald moderniseringsfenomeen (b.v. : de omwonenden van een geplande luchthaven) en uit de 'new middle class' die bijzonder gevoelig is voor de problemen die de modernisering met zich meebrengt (Klandermans, 1986 : 22).

Bovendien gaan binnen de nieuwe bewegingen zelf af en toe stemmen op om zich duidelijker te profileren als bewegingen met een specifieke achterban, als bewegingen die de belangen, niet steeds individueel of materieel, van een bepaalde maatschappelijke groep verdedigen.

Het inhoudelijke klasse- of achterbankenmerk is echter niet essentieel in de omschrijving : historische voorbeelden waar de oude bewegingen gedragen bleken te zijn door een vergelijkbare middenklasse bestaan (Schreuder, 1981 : 166-173). Uit onderzoek blijkt inderdaad dat de nieuwe sociale bewegingen in grote mate putten uit dit protestpotentieel (Kriesi, 1989; Bürklin, 1987). Maar volgens mij mag dit element geen a priori veronderstelling zijn, maar eerder een empirische onderzoekshypothese.

Actoren van de nieuwe sociale bewegingen verschillen inderdaad van de traditionele in de zin dat hun zelfidentificatie niet plaatsvindt via de traditionele socio-economische en politieke codes : geen links/rechts, conservatief/liberaal, rijk/arm, arbeiders/kapitaal, katholiek/vrijzinnig, stad/platteland... Nieuwe sociale bewegingen voeren hun actie niet voor zulke doelgroep : ofwel is de *doelgroep universeel* ofwel is ze juist *zeer particulier* (Offe 1985 : 831)(cfr. Leroy, 1983: de ruimte als politieke categorie). Hannigan (1990 : 246) noemt dit hun 'analytic

autonomy'. Dit wil echter niet zeggen dat de achterban totaal amorf en heterogeen zou zijn maar het is 'politics of a class but not on behalf of a class' (Offe, 1985 : 835). De achterban van de nieuwe sociale bewegingen is 'self-referential': de nieuwe sociale bewegingsaanhangers zijn geen objecten van mobilisatie maar subjecten en ze bepalen zélf hun eisen en belangen en laten deze niet afleiden door professionele interpretatoren (intellectuelen, priesters, afgevaardigden, politici e.a.) (Nedelmann, 1984). Dat stemt overeen met het hierboven geschetste beeld : autonome bewegingen met sterk individualistische tendensen.

3.4. Naar een elgen omschrijving

Nieuwe sociale bewegingen zijn sociale bewegingen met zowel ideologisch als organisatorisch specifieke kenmerken. Hun ideologie is contingent, heterogeen, systeemoverschrijdend en structureel; ze benadrukt vooral autonomie, anti-economisme, gelijkheid en inspraak als reactie op de vermeende incompatibiliteit en gebrek aan implicatie tussen algemeen aanvaarde moderne waarden. Hun bewegingsorganisaties zijn zowel intern als extern gedifferentieerd, basisdemocratisch, ongebonden en lokaal ingebed; losse, niet-georganiseerde actoren spelen een belangrijke rol in de collectieve actie. De collectieve actie komt niet ten goede aan een met traditionele codes geduide doelgroep maar is ofwel universeel, ofwel zeer particulier (lokaal).

Ook voor deze omschrijving gelden de typische beperkingen : het is een 'constructed type' en werkelijke bewegingen beantwoorden in meer of minder mate aan dit type. Binnen de nieuwe sociale bewegingen is er kritiek op de manier waarop hen door de sociologie een eenheidsbeeld wordt opgedrongen (De Ruyter, 1982 : 346), zodat enige speelruimte me niet ongepast lijkt.

Er werd een bruikbaar onderzoeksconcept, een heuristisch instrument voor onderzoek naar nieuwe sociale bewegingen ontwikkeld. In vergelijking met de werkdefinitie van sociale bewegingen werd er van niveau versprongen : van een formele werkdefinitie van sociale bewegingen naar een substantieel concept van nieuwe sociale bewegingen. De ontwikkelde omschrijving van sociale bewegingen was een lege huls, een formele categorie waarbij organisatorisch en ideologisch veel in het midden werd gelaten. Het begrip sociale beweging is sociologisch gemeengoed door sociologen allerhande gebezigd, met nauwelijks theoretische implicaties. Door echter te spreken van nieuwe sociale bewegingen begaf ik me op het specifieke terrein van één bepaalde sociologische deeldiscipline en van bepaalde theoretische benaderingen, zoals de New Social Movements Approach. Het begrip nieuwe sociale beweging alleen al is daardoor vrijwel

onvermijdelijk gekaderd binnen die theoretische benadering. De lege en theoretisch vrij onbelaste categorie sociale beweging werd opgevuld en werd een substantieel concept met theoretische implicaties. Ik bleef echter trouw aan de bedoeling een subjectiverende omschrijving te ontwikkelen, wat niet voor de hand lag gezien de objectiverende omschrijvingen in de New Social Movements Approach. Bovendien slaagt bovenstaande omschrijving er ondanks haar subjectiverend karakter in om het typische van de nieuwe sociale bewegingen te onderscheiden van het eigene van jonge sociale bewegingen tout court.

4. NAAR EEN TYPOLOGIE VAN SOCIALE BEWEGINGEN...

Voor er verder aanzetten worden gegeven tot een typologie van sociale bewegingen, zou ik het onderscheid tussen een sociale beweging en andere politiek-sociologische groeperingsfenomenen zoals politieke partijen, drukkingsgroepen, belangengroepen (Dewachter, 1985 : 2-11) en zuilen willen expliciteren. Deze groeperingen zijn allen strijdorganisaties die ondermeer op het politieke forum strijden om bepaalde desiderata af te dwingen. Het grote verschil zit in het niveau van de begrippen : binnen een sociale beweging kunnen allerlei organisaties actief zijn (politieke partijen, belangengroepen, drukkingsgroepen) met allerlei formele statuten (vzw's, stichtingen, feitelijke verenigingen) maar een sociale beweging valt niet samen met elk van die organisaties. Een sociale beweging is een geheel van organisaties en losse actoren. Bovendien kan een groepering sociale beweging zijn zonder dat er een politieke partij of belangengroep, die opkomt voor de belangen van haar eigen leden, aanwezig is. Een sociale beweging is een geheel van zulke strijdorganisaties met bepaalde kenmerken : collectieve actie ook buiten de formele politiek, domeinspecifieke organisaties, omvattende ideologie, massaliteit... Een zuil zoals ze door Hellemans (1990b) werd bepaald heeft gelijkaardige kenmerken (een geheel van organisaties en een bepaalde ideologie), maar de eisen liggen hoger : er moet een politieke partij aanwezig zijn, de verschillende organisaties moeten een erkend representativiteitsmonopolie hebben... Het begrip sociale beweging staat op het zelfde globale conceptuele niveau als een zuil maar het toepassingsgebied is ruimer.

Uit het bovenstaande bleek ondermeer de grote dubbelzinnigheid en onduidelijkheid van het begrip nieuwe sociale beweging. Zijn nieuwe sociale bewegingen jonge bewegingen (bijvoorbeeld de arbeidersbeweging eind 19de eeuw), zijn het

hedendaagse bewegingen (bijvoorbeeld de anti-abortusbeweging) of zijn het speciale bewegingen. Het adjectief nieuw kan elk van die drie ladingen dekken en alleen daardoor al is het begrip nieuwe sociale beweging zo omstreken. Aangezien het echter sterk is ingeburgerd en algemeen wordt gebruikt, is het niet opportuun om hier zelf een staaltje van neologisme ten beste te geven. Maar één ding moet duidelijk zijn: nieuwe sociale bewegingen zijn sociale bewegingen met bepaalde specifieke kenmerken en niet slechts hedendaagse of jonge bewegingen. Nieuwe sociale bewegingen zijn immers niet exclusief hedendaagse bewegingen: vroeger waren er ook nieuwe sociale bewegingen. Eder schetst bijvoorbeeld uitvoerig de vroegere romantische en populistische bewegingen: de waarden die daarin volgens hem centraal stonden, zijn vrijwel identiek aan de waarden die de huidige nieuwe sociale bewegingen schragen. Zowel anti-economisme, autonomie als gelijkheid zijn volgens Eder (1982: 5-20) eigen aan die traditionele bewegingen (zie ook: Linse, 1983; Linse, 1986). Nieuwe sociale bewegingen zijn dus gewoon één soort sociale bewegingen die men nu eenmaal nieuw heeft gedoopt, met alle misverstanden vandien.

De algemene organisatorische kenmerken van sociale bewegingen (autonome organisaties, domeinspecifiek) worden in nieuwe sociale bewegingen aangevuld met meer specifieke elementen (gedifferentieerd, basisdemocratisch...). Op ideologisch vlak wordt een volledig lege formele categorie inhoudelijk ingevuld: zoals elke beweging worden bepaalde waarden naar voren geschoven, zoals elke beweging vertrekt men van een kritiek (zie Tabel 1).

Meer algemeen zou men kunnen stellen dat sociale beweging het moedertype is van een hele reeks mogelijk denkbare soorten, types van sociale bewegingen (een typologie), waarvan hierboven alleen nieuwe sociale beweging als één 'constructed type' werd uitgewerkt.

Het is mogelijk om bij wijze van denkoefening kort en tentatief naar andere mogelijke types van sociale bewegingen op zoek te gaan. Daarbij staan de verschillende dimensies van het begrip sociale beweging zoals ze in Tabel 1 aangeduid werden centraal. De twee belangrijkste dimensies daarin waren ideologie en organisatie.

Organisatorisch staat het type nieuwe sociale beweging diametraal tegenover het type zuil van Hellemans. De term verzuilde sociale beweging dekt veel beter zijn lading als negatief van nieuwe sociale beweging, dan het voor de hand liggende oude sociale beweging, gezien de misverstanden die onvermijdelijk ontstaan door het adjectief oude (cfr. supra voor nieuwe). In Tabel 2 werd een poging ondernomen om de tegenstelling nieuwe sociale bewegingen vs. verzuilde sociale bewegingen systematischer te schetsen.

Tabel 2. Nieuwe en verzuilde sociale bewegingen als extreme types op het organisatorische continuüm.

Verzuilde sociale beweging	Nieuwe sociale beweging
Wat organisaties (+ actoren) + politieke partij	organisaties + actoren
Organisatie 1. autonome organisaties 2. domeinspecifieke organisaties + 3. func. differentiatie taakverdeling representatie-monopolie 4. democratische delegatie 5. gebonden 6. lokaal ingebed	1. autonome organisaties 2. domeinspecifieke organisaties + 3. gedifferentieerd 4. basisdemocratisch 5. ongebonden 6. lokaal ingebed
Ideologie niet geëxpliciteerd	wel geëxpliciteerd (zie Tabel 1)
Strategie druk op beleid door collectieve actie 1. buiten de geïnstitutionaliseerde politiek 2. waarin met massaliteit wordt uitgepakt + 3. waarin een politieke partij ook binnen de geïnstitutionaliseerde politiek ageert	druk op beleid door collectieve actie 1. buiten de geïnstitutionaliseerde politiek 2. waarin met massaliteit wordt uitgepakt + 3. die sterk steunt op losse actoren
Doel bindende maatschappelijke veranderingen of het behoud van een toestand + die ten goede komt aan een met traditionele codes geduide doelgroep	bindende maatschappelijke veranderingen of het behoud van een toestand + die <u>niet</u> ten goede komt aan een met traditionele codes geduide doelgroep

In Hellemans' verzuilde sociale beweging is de loyaleiteit t.o.v. de eigen organisatie groot, leiderschap en het representatie-principe zijn aanvaard, macht wordt gedelegeerd, militanten zijn 'voor het leven verknocht' aan hun beweging... Bijna alle deelnemers aan de verzuilde sociale beweging zijn bovendien lid van de beweging, de sociale bewegingsorganisaties bezetten vrijwel het gehele veld, de organisatieratio ligt hoog, er is een duidelijk onderscheid tussen leden en niet-leden, en er is een vast ledenbestand. De mobilisatie gebeurt via betrouwbare kanalen, de bestaande infrastructuur en vergt, bij wijze van spreken, slechts een vingerknip. De verzuilde bewegingsorganisaties hebben vat op hun eigen veld en kennen een duurzaam bestaan, ze vormen samen een gestructureerd, hiërarchisch en logisch geheel: elke organisatie werkt op haar terrein en respecteert de andere (Hellemans, 1990b). De nieuwe sociale beweging en de verzuilde sociale beweging zijn binnen het moederbegrip sociale beweging dan ook extreme types op het organisatorisch continuum.

Ideologisch is de typische tegenhanger van het type nieuwe sociale beweging moeilijker te onderscheiden. Kitschelt (1988; 1989) omschrijft de nieuwe sociale bewegingen als links-libertaire bewegingen. Hellemans (1991: 143-146) spreekt in dat verband van een nieuwe breuklijn in de Belgische politiek tussen links-libertair (politiek in Vlaanderen AgaLev) en rechts-autoritair (politiek in Vlaanderen het Vlaams Blok). Sociale bewegingen als de anti-abortusbeweging zijn inderdaad het ideologisch negatief van de nieuwe sociale bewegingen. De rechts-autoritaire ideologie refereert naar bovenmenselijke entiteiten als God of de natuurwet (bijvoorbeeld: een multi-culturele samenleving en abortus worden onnatuurlijk genoemd), geen inspraak maar autoriteit en hiërarchie, geen nivellerende gelijkheid maar natuurlijke verschillen, autonomie en vrijheid van het individu zijn ondergeschikt aan hogere normen want ze leiden tot ontsporing. In tegenstelling tot het organisatorisch continuum is er op ideologisch vlak echter geen eenduidige lijn tussen twee extremen. Er zijn een groot aantal soorten ideologische opvullingen van het lege, formele begrip sociale beweging mogelijk die lang niet allemaal op het continuum tussen nieuwe sociale bewegingen en rechts-autoritaire bewegingen liggen (b.v.: de arbeidersbeweging, de Vlaamse beweging).

Naast organisatie en ideologie zou men ook op basis van de andere dimensies, strategie en doel, types van sociale bewegingen kunnen onderscheiden: nieuwe sociale bewegingen vormen ook op dat vlak een typische invulling van een lege categorie en staan daarbij weer grotendeels tegenover de verzuilde sociale bewegingen, bij wie de strategie bijvoorbeeld veeleer bestaat uit deelname aan de geïnstitutionaliseerde politiek door middel van hun politieke partij (Tabel 2). Schreuder (1981: 28-50) onderscheidde bijvoorbeeld verschillende soorten so-

ciala bewegingen op basis van hun doelstelling (de mate waarin de maatschappij volgens hen moet veranderd worden) en hun strategie : hij spreekt van introverte sociale bewegingen (naar de eigen leden gericht), reformistische sociale bewegingen, exemplarische sociale bewegingen (strategie is 'het goede voorbeeld' geven). Door de term sociale beweging echter te reserveren voor maatschappelijk gerichte groeperingen en voor groeperingen die collectieve actie voeren buiten de geïnstitutionaliseerde politiek, vallen de meeste van Schreuders soorten sociale bewegingen buiten mijn begrip sociale beweging. Maar het moet in principe mogelijk zijn om ook in de andere dimensies, strategie en doel, bovenstaande aanzet tot typologie van sociale bewegingen verder uit te werken.

Het is duidelijk dat bovenstaande typologische denkoefening niet af is, maar er zijn lijnen uitgezet waarbinnen verschillende types van sociale bewegingen kunnen onderscheiden worden. Het type nieuwe sociale beweging is er één van. Het is een heuristisch concept dat bij onderzoek naar waarden- en organisatiepatroon van sociale bewegingen zijn nut kan bewijzen. Het is een subjectiverend concept dat uitgaat van de kenmerken van de betrokken sociale bewegingen zelf, en niet zozeer van maatschappelijke processen waarop de nieuwe bewegingen een reactie zouden zijn. Vooral hierin ligt volgens mij de meerwaarde van het ontwikkelde concept: het veronderstelt geen bepaalde maatschappij, noch een diagnose van de maatschappij vooraleer je van nieuwe sociale bewegingen kan spreken; het is een open omschrijving, vanzelfsprekend bepaald door theoretische invalshoeken.

VOETNOTEN

- * De auteur is aspirant van het NFWO.

Met dank aan Karel Dobbelaere, Dominic Verhoeven, Staf Hellemans, Rudi Laermans en de studenten van het Seminarie 1ste licentie Sociologie van Godsdienst en Cultuur 1990-1991 voor hun kritische commentaar en hun voorstellen. Tevens dank ik de anonieme referees van het Tijdschrift voor hun waardevolle bedenkingen en bruikbare suggesties.

- (1) Met dank aan S. Hellemans voor de suggestie van deze punten.

BIBLIOGRAFIE

- Abma, E. (1985) 'Naar een sociologie van collectieve actie', pp. 34-55 in Schreuder, O. (ed.), *Moderne bewegingen*. Zeist : Kerckebosch.
- Bürklin, W.P. (1987) 'Governing left parties frustrating the radical non-established : the rise and inevitable decline of the greens', *European Sociological review*, 3 (2) : 109-126.
- De Aguirre, P. (1990) 'Nieuwe Sociale Bewegingen, Op de naad van systeem en leefwereld', *Streven*, 57 (april) : 624-632.
- De Deken, J. (1988) 'De sociale basis van de vredesbeweging in Vlaanderen', *Tijdschrift voor Sociologie*, 9 (3) : 305-351.
- De Geest, A. (1984) 'Nieuwe Sociale Bewegingen en de verzorgingsstaat', *Tijdschrift voor Sociologie*, 5 (1/2) : 239-267.
- De Ruyter, D. (1982) 'De politiek van de vele kleine vuurtjes', *Marge*, 6 (12) : 346-355.
- Dewachter, W. (1985) *Politieke Sociologie II*. Leuven, Acco.
- Eckerley, R. (1989) 'Green Politics and the New Class: Selfishness or Virtue ?', *Political Studies*, 37 (2) : 203-223.
- Eder, K. (1982) 'A New Social Movement ?', *Telos*, 52 : 5-20.
- Habermas, J. (1981) 'New social movements', *Telos*, 14 (49) : 33-37.
- Hannigan, J. (1990) 'Apples and oranges or varieties of the same fruit ? The new religious movements and the new social movements compared', *Review of Religious Research*, 31 (3) : 246-258.
- Hellemans, S. (1989) *Verzuiling, een historische en vergelijkende analyse*. Leuven : Doctoraatsproefschrift Sociale Wetenschappen K.U.Leuven.
- Hellemans, S. (1990a) *Pleidooi voor een internationale en tegen een provinciale benadering van Verzuiling*. Leuven : Sociologisch Onderzoeksinstituut, Departement Sociologie.
- Hellemans, S. (1990b) *Strijd om de Moderniteit*. KADOC Studies 10. Leuven : Universitaire Pers Leuven.
- Inglehart, R. (1990) *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton : Princeton University Press.
- Jacobs, D., J. Roebroek (1982) *Nieuwe Sociale Bewegingen in Vlaanderen en Nederland*. Antwerpen : Leon Lesoil.

- Kitschelt, H., S. Hellemans (1990) *Beyond the European left, Ideology and Political action in the Belgian Ecology parties*. Durham and London : Duke University Press.
- Klandermans, B. (1986) 'New social movements and Resource Mobilisation : the European and the American approach', *Journal of mass emergencies and disasters*, 4 (2) : 13-37.
- Kriesi, H.P. (1989) 'New social movements and the new class in the Netherlands', *American Journal of Sociology*, 5 : 1078-1116.
- Leroy, P. (1982) 'Alternatief en autonoom bewegend Vlaanderen', *De Nieuwe Maand*, 25 (6) : 351-364.
- Leroy, P. (1983) '*Herrie om de Heimat*', Wilrijk: UIA, Politieke en Sociale Wetenschappen.
- Linse, U. (ed.) (1983) *Zurück o Mensch zur Mutter Erde*. München : DTV.
- Linse, U. (1986) *Ökopax und Anarchie, Eine Geschichte der ökologischen Bewegungen in Deutschland*. München : DTV.
- McCarthy, J.D., M.N. Zald (1977) 'Resource Mobilisation and Social Movements : a Partial Theory', *American Journal of Sociology*, 82 (6) : 1212-1241.
- Melucci, A. (1980) 'The new social movements, a theoretical approach', *Social Science Information*, 19 (2) : 199-226.
- Melucci, A. (1984) 'An end to social movements ?', *Social Science Information*, 25 (4/5) : 819-835.
- Michels, R. (1967) *Democratie en organisatie*. Rotterdam : Universitaire pers.
- Müller-Rommel, F. (1985) 'Social movements and the Greens : new internal politics in Germany', *European Journal of Political Research*, 13 : 53-67.
- Nedelmann, B. (1984) 'New political movements and changes in the processes of intermediation', *Social Science Information*, 23 (3) : 1029-1048.
- Offe, C. (1985) 'New social movements, Challenging the boundaries of institutional politics', *Social Research*, 52 (4) : 818-868.
- Schiller, T. (1984) 'Interaktionsmuster zwischen Parteien, Verbänden und Bewegungen', pp. 496-504 in Falter, J.W. (ed.) *Politische Willensbildung und Interessenvermittlung*. Opladen : Westdeutscher Verlag.
- Schmitt, R. (1989) 'Organisational interlocks between new social movements and traditional elites : the case of the West-German peace movement', *European Journal of Political Research*, 17 (5) : 583-598.
- Schreuder, O. (1981) *Sociale Bewegingen, een systematische inleiding*. Deventer : Van Loghum Slaterus.

- Scott, A. (1990) *Ideology and the new social movements*. London : Unwin Hyman Ltd.
- Scott, W.R. (1981) *Organisations, Rational, Natural and Open Systems*. Englewood Cliffs : Prentice Hall.
- Stöss, R. (1984) 'Vom Mythos der "neuen sozialen Bewegungen", Neuen Thesen und ein Exkurs zum Elend der NSB-Forschung', pp. 548-559 in Falter, J.B., C. Fenner, M.T. Greven (eds.), *Politische Willensbildung und Interessenvermittlung*. Opladen : Westdeutscher Verlag.
- Stouthuysen, P.E. (1985) 'De Vlaamse Groene partij AgaLev', pp. 97-119 in Schreuder, O. (ed.), *Moderne bewegingen*. Zeist : Kerckebosch.
- Streeck, W. (1987) 'Vielfalt und Interdependenz, Überlegungen zur Rolle von intermediären Organisationen in sich ändernden Umwelten', *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 39 : 471-495.
- Tegenbos, J. (1983) *De derde wereld in de winkel*. Leuven : Licentiaatsverhandeling Departement Sociologie, K.U.Leuven.
- Touraine, A. (1985) 'An Introduction into the Study of Social Movements', *Social Research*, 52 (4) : 549-587.
- Van Der Loo, H. (1984) 'Verslag co-referaat I.J. Schooneboom en discussie', pp. 97-102 in Thoenes, P. (ed.), *De crisis als uitdaging, Opstellen over heden en toekomst van de verzorgingsstaat*. Amsterdam : Kobra.
- Van Der Loo, H. (1985) 'Moderne bewegingen: een culturele onderstroom', pp. 160-184 in Schreuder, O. (ed.), *Moderne bewegingen*. Zeist : Kerckebosch.
- Van Horen, I. (1990) 'Actiemiddelen van drukkingsgroepen in België', *Res Publica*, 32, 1 : 105-115.
- Van Steenberghe, B. (1984) 'Langs vele wegen naar hetzelfde doel, Sociale Bewegingen als voorhoede bij cultuurvernieuwing', pp. 73-96 in Thoenes, P. (ed.), *De crisis als uitdaging, Opstellen over heden en toekomst van de verzorgingsstaat*. Amsterdam : Kobra.
- Vervliet, E. (1983) 'De milieubeweging in Vlaanderen', *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, (juni-juli) : 521-540.
- Von Beyme, K. (1986) 'Neue Soziale Bewegingen und Politische Parteien', *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B44, 1 november : 30-39.